

"Ernst Wigforss och Robert Dahls visioner av ekonomisk demokrati"

Paper presenterad vid ekonomisk-historiska mötet i Lund, 17-19 oktober 2003
Sessionen "Doktrinhistoria"

Ilja Viktorov, Ekonomisk-historiska institutionen, Stockholms universitet

Under 70-80-talen diskuterades ekonomisk demokrati och blev en av de största debattfrågorna inom svensk politik, framför allt när det gällde förslaget om löntagarfonder. Medan den svenska uppfattningen av ekonomisk demokrati ligger inom den socialreformistiska idétraditionen, finns det en stor mängd alternativa syner på detta problem, bland annat inom det liberala tänkandet. Därför är det intressant att jämföra Ernst Wigforss och Robert Dahls visioner av ekonomisk demokrati. Båda är teoretiker med visioner om ett nytt samhälle i vilket maktrelationerna inom företagen ändras i grunden. De diskuterar sina framtidsbilder i ett bredare sammanhang där sådana frågor som frihet, ägande och deras samband med politisk demokrati tas upp.

Wigforss betydelse som teoretikern för den svenska socialdemokratin är välkänd. En hel del av hans skrifter är ägnade åt teoretiska problem kring ekonomisk demokrati, och de mest intressanta texterna i detta avseende är "Materialistisk historieuppfattning och klasskamp" (1908), "Industriell demokrati" (1923), "Socialism i vår tid" (1952), "Efter välfärdstaten" (1956) samt "Provisoriska utopier" (1958). Hans koncept framstår generellt i boken "Ekonomisk demokrati" (1948) som egentligen är en föreläsning som Wigforss gav i Norge. Det är både svårt och lätt att skriva om Wigforss syn på ekonomisk demokrati. Å ena sidan, skapade Wigforss inte något verk där han presenterade ett sammanhängande koncept av det nya samhället. Därför får läsaren av hans böcker känslan av att han undviker att svara på de grundläggande frågor som författaren själv hade formulerat. Å andra sidan, kan återskapandet av hans betraktelse av ekonomisk demokrati förenklas, för det är klart att Wigforss hade ett sådant organiskt koncept. Visserligen han formulerade sin uppfattning relativt tidigt, nämligen redan i början på 1920-talet, och höll fast vid dem ända till sin död utan att ändra dem på något grundläggande sätt.

Robert Dahl är en amerikansk internationellt känd teoretiker vars huvudinsats är forskning kring olika problem förknippade med demokrati. En av hans mest uppmärksammade böcker heter ”Ett förord till ekonomisk demokrati” som är aktuellt för detta papper.

Dahl börjar sitt rättfärdigande av ekonomisk demokrati med hänvisning till Alexis de Tocquevilles berömda verk ”Demokrati i Amerika”. Den sistnämnde ansåg att jämlikhet präglade det amerikanska samhället i början på 1800-talet och var utan tvivel en av de viktigaste förutsättningarna för demokrati, men hotade å andra sidan demokratins andra värden, nämligen frihet.¹ Dahl avvisar detta antagande med hänvisning till att i den nutida amerikanska kapitalismen är det snarare orättvisor inom förmögenhetsfördelningen som hotar både demokrati och jämlikhet. Enligt Dahl, karakteriserades det amerikanska samhället i början på 1800-talet av en jämn fördelning av egendom där majoriteten av den vita manliga befolkningen förfogade över i stort sett lika jordlotter. Denna fördelning var rent av historisk slump och ändrades dramatiskt när moderna storföretag etablerades. Det som var fördel under Tocquevilles tid, nämligen rättfärdigandet av privat egendom, förvandlades alltså till en av de största nackdelar och orättvisor som idag ifrågasätter själva fundament som Amerikas existens baseras på – demokrati.²

Kan privat ägande betraktas som en naturlig rätt? Svaret som Dahl ger på denna fråga är klart negativt. Att påstå detta innebär att säga ingenting, skriver han. Däremot är rätten till självstyre utifrån demokratins perspektiv överlägsen i sin relation till äganderätten. Ägande kan dock vara av en stor betydelse när det gäller att garantera medborgarens rätt att utöva demokrati. Men i detta fall handlar det framför allt om relativt rimliga resurser som är nödvändiga för medborgarens liv, personliga frihet och lycka. Det är just detta som kan kallas ekonomisk frihet och har knappast något gemensamt med enorma förmögenheter. Det finns absolut inga logiska bevis, inte minst från demokratisk synpunkt, som skulle kunna rättfärdiga storföretagens egendom.³

Dahl poängterar alltså demokratins absoluta värde mot privat ägande och utarbetar fem kriterier som karakteriserar en fullständig demokratisk process:

1. Lika rösträtt (equal votes);
2. Effektivt deltagande;

---

¹ Dahl, R. (1985). *A Preface to Economic Democracy*. Cambridge; Oxford, p. 32-34.

² *Ibid*, p. 73.

³ *Ibid*, p. 81-83.

3. Upplyst förståelse (enlightened understanding);
4. En slutlig kontroll av väljarna över dagordningen ("Final control of the agenda by the demos"): det är medborgare som avgör det som är av största betydelse att diskutera och fatta beslut om;
5. Fullständighet (inclusiveness).¹

Alla dessa kriterier är gällande när medborgare deltar i politisk demokrati och måste också tillämpas inom ekonomisk demokrati, för Dahls huvudargument när han behandlar den sista är följande:

"If democracy is justified in governing the state, then it must also be justified in governing economic enterprises; and to say that it is not justified in governing economic enterprises is to imply that it is not justified in governing the state".¹

Om man medger demokratins nödvändighet finns det alltså inga skäl att förneka dess förverkligande inom den ekonomiska sfären, nämligen självstyre av ekonomiska företag när deras anställda själva driver företagets verksamhet.

I detta avseende kommer Wigforss till samma slutsats som Dahl. Men innan detta skedde tvingades hans att lösa fundamentala problem förknippade med motsägelser kring frihet, jämlikhet, socialism och egendom. Hans socialistiska bakgrund spelar en framträdande roll i hans teoretiska konstruktioner.

Motsättningen "socialism och äganderätt" blev utgångspunkten i Wigforss resonemang. Wigforss förnekade den ortodoxa marxismen med dess tro på den oundvikliga ekonomiska krisen och förstatligande av produktionsmedel. Allt detta förhindrade inte att Wigforss betraktade marxismen som inspirationskälla. Egentligen blev detta tema den röda tråden i hans tidigare verk "Materialistisk historieuppfattning". Senare skrev Wigforss:

"Så länge de skärande kontrasterna stod kvar i all sin nakenhet mellan den kapitalistiska verklighet, vari man levde, och det tänkta socialistiska samhället, så länge inget tvivel rådde om att marxismens förutsägelser om den kapitalistiska utvecklingen höll på att gå i uppfyllelse, så länge kom socialiseringen helt naturligt att stå i centrum av arbetarrörelsens socialistiska föreställningsvärld. Men om den

---

¹ Ibid, p. 59.

ekonomiska utvecklingen visade tecken till att inte alldeles gå efter teorins utsagor, om koncentreringsen i kapitalistiska storföretag lämnade stora områden liksom orörda, om jordbrukare, hantverkare och handlande levde kvar, om nya mellangrupper växte kvar och klyvningen av samhället i ett fåtal storkapitalister och ett överväldigande antal proletariserade löntagare inte blev verklighet, om löntagarna genom sina fackliga organisationer och som medborgare i en politisk demokrati började öva allt större inflytande över sina egna ekonomiska villkor, var det då lika självklart att söka lösningen av alla problem i det enkla "socialisering" i statsföretag? Och om inte, vad skulle komma i stället?".²

Snart svarade han på den första delen av frågan med att "... socialiseringen blev ett medel, en metod som fick vägas och väljas liksom andra möjliga...". Man borde avstå från statssocialismen. Detta är ett negativt (i den betydelse att det förnekar något) moment inom socialreformismen och i detta avseende följde Wigforss enbart Bernstein. Den andra positiva delen är intressantare, ty det ger svaret på frågan om vad socialism innebär. Wigforss uttryckte socialismens credo med följande ord: "Frihet och trygghet och självständighet måste vara med, likaväl som jämlikhet och gemenskap. Dessa krav får inte lägga hinder i vägen för en stigande materiell produktion".³

Trots alla dessa anteckningar och förbehåll förnekade Wigforss inte alls socialiseringens nödvändighet. Det var snarare strävan att förebygga dess sammansmältning med förstatligande som sysselsatte honom. Men privat äganderätt som sådan ifrågasattes. Kritiken riktades mot "enskild egendom i sådan omfattning, i sådana former, med sådan rätt att egenmäktigt bestämma, att därigenom andras möjligheter att äga, andras frihet och självständighet otillbörligt begränsas. Föremålet för angrepp från socialismen, inte minst från den av marxismen påverkade, har alltså varit den storborgeliga egendomen, kapitalet hopat i ett fåtals händer. Här har man ansett sej allra tydligast se, hur överflöd av ägarna har sin grund i de många anställdas arbete".⁴ Wigforss tog alltså upp en viktig fråga angående ägande och makt, ekonomisk makt. Däremot ingår den egendom som är underlaget för ägarens eget arbete och är avsedd att "trygga åt den arbetande frukterna av hans arbete" inte i kritiken av kapitalismen.

---

¹ Ibid., p. 111.

² Wigforss, E. (1980). Socialism i vår tid. *Skrifter i urval*. Band V. Stockholm, s. 13.

³ Ibid, s. 16.

⁴ Wigforss, E. (1980). Efter välfärdstaten. *Skrifter i urval*. Band V, s. 195.

Trygghet genom full sysselsättning och ökande jämlikhet genom demokratiserad utbildning eliminerar inte ojämn förmögenhetsfördelning och den klasstruktur som den baseras på. Men allt detta tillhör välfärdstaten, den svenska modellen, och Wigforss var en av de främsta som främjade dess uppkomst. Ska socialdemokratin nöja sig med resultaten eller ska den gå vidare? Vad ska hända efter välfärdstaten?

Wigforss svarar: ”Om ett klasslöst samhälle betyder frånvaron av stora och ärftliga olikheter i ekonomiskt hänseende, får det alltså inte rum inom välfärdsstaten”.¹ För majoriteten av medborgare kan inte påverka beslutsfattande inom produktionssfären. Kapitalägare behåller sitt totala herravälde över detta.

Wigforss urskiljde tydligt socialisering och planering. Medan det förra är ett gemensamt ägande, uppfattas det sista som ett alternativ till den fria marknaden. Och målet med planhushållningen är att genomföra näringslivets reglering på samma sätt som en privat företagare utövar i sitt företag. Och fastän en viss grad av samhörighet mellan planering och socialisering inte förnekas, innebär en sådan reglering inte att staten övertar vissa delar av den ekonomiska verksamheten (Wigforss undviker att använda ordet ”förstatligande”).² Allting rör sig alltså om äganderätten. Här tar rättfärdigandet av ekonomisk demokrati sin utgångspunkt.

Wigforss sysslade med frihetsproblemet under sitt hela liv. För varje försök att kritisera kapitalism som han drev fram stötte han på motargumentet som handlade om att varje begränsning av äganderätten och ekonomisk verksamhet av enskilda individer leder till frihetens inskränkning. Och diskussionen tog slut. Men vad är frihet?

Wigforss erkände själv att det fanns en fundamental motsägelse angående begreppet ”frihet”. Oftast menar olika individer helt olika saker när de för resonemang om frihet. Det är också vedertaget att medan socialismens nyckelbegrepp är jämlikhet, förblir frihet det viktigaste och mest obestridliga värdet för liberalismen. Wigforss hittade en utväg från denna besvärliga situation genom att sammankoppla frihet och jämlikhet på så sätt att de blivit ömsesidigt beroende med varandra och förlorade i betydelse om de separerades. Wigforss besvarade frågan om jämlikhet med: ”Kravet på jämlikhet är ett krav på jämlikhet också i frihet”.³

Frihet förlorar sitt värde om den inte förknippas med jämlikhet. Och detta är uppenbarligen en korrekt iakttagelse. I grunden baseras demokrati på både föreställningen om

---

¹ Wigforss, E. (1980). Välfärdstaten – anhalt till socialismen. *Skrifter i urval*. Band V, s. 147.

² Wigforss, E. (1948). *Ekonomisk demokrati*. Stockholm, s. 33-34.

³ Wigforss, E. *Socialism i vår tid*, s. 19.

lika värde av alla mänskliga varelser och förutsättningen att ge dem möjlighet att påverka sitt eget öde och välja fritt. Genom att skapa trygghet erbjuder staten för individen en avsevärd grad av frihet. För när de viktigaste behoven av mat, bostad och arbete är tillfredställda ges möjligheten att förfoga över sig själv. Men för att skapa sådan garanti måste staten ingripa inom den ekonomiska sfären. Därmed begränsas naturligtvis en oinskränkt frihet för en enskild individ. Varför behöver man sådana restriktioner?

”Ett av svaren är otvivelaktigt: för att trygga allas frihet. Den demokratiska jämlikhetstanken är ett ofrånkomligt element i balansen. Den kan ges större eller mindre tyngd, men utan den kan, så vitt jag förstår, ingen fruktbar diskussion om friheten föras. Låter man friheten för en övermänska eller en grupp av privilegierade vara ett ojämförligt värde, som inte får vägas mot de mångas eller alltförmångas frihet, då saknas en gemensam grundval för diskussionen”.¹

Men jämlikhet utan frihet kan förlora sitt värde. Förklaringen av detta blev lakoniskt: ”Ärter och fläsk för alla på torsdagar är inte jämlikhet för den som hellre vill ha annan föda”.² Jämlikhet innebär också frihet att välja.

Ändå förblir jämlikheten för Wigforss som socialist av ett överlägset värde:

”... förhållandet mellan jämlikheten och friheten är i princip detsamma som mellan jämlikheten och andra värden: materiell bärgning, delaktighet i kulturens olika gåvor, inflytande, trygghet. Jämlikhetens särställning ligger däri att den kräver lika tillgång för medborgarna till alla dessa värden, att dess innehåll just består i detta krav på allas lika rätt”.³

Den kritik som Wigforss riktar mot liberalismen består just i att den sista inte är konsekvent med att tillämpa sitt övergripande värde – friheten. Medborgarnas rätt till deltagande i förvaltningen genom demokratiska val ifrågasätts inte. Däremot nödvändigheten att ge rätt till självstyre i företaget erkänns inte. Livet kan emellertid inte splittras i olika delar oberoende av varandra. Alla liknande gränser är falska. Därigenom kommer Wigforss till att rättfärdiga ekonomisk och industriell demokrati:

---

¹ Wigforss, E. *Ekonomisk demokrati*, s. 53.

² Wigforss, E. *Socialism i vår tid*, s. 22.

³ *Ibid.*, s. 24.

”Man kan inte i längden förkunna jämlikhet i statens styrelse, politisk demokrati, som den enda styrelsens form, värdig fria människor, och samtidigt förklara det för en oföränderlig institution, att inom industrin en grupp ägare med ärftlig rätt skola bestämma över tusentals arbetares dagliga liv”.¹

Detta rättfärdigande är i stort sett av samma karaktär som Robert Dahl lanserade. Den politiska demokratins logik förutsätter alltså att demokratin borde etableras inom privata företag.

Den största skillnaden mellan Wigforss och Dahl ligger i de samhällsvisioner som de presenterade. Här kan man se den grundläggande skillnaden mellan en liberal och socialistisk version av ekonomisk demokrati. Dahl skiljer ut fyra typer av ägandet som de anställda kunde utöva:

Individuellt ägande. Detta förutsätter att varje löntagare har rätt till en individuell andel i det företag han jobbar som också ger honom en röst med att delta i beslutsfattande. Problemet med denna form av ekonomisk demokrati är att om företagets samtliga tillgångar ökar leder det till att de anställdas andelar också ökar i värde. Detta innebär att nya löntagare på grund av höga kostnader inte kan köpa sina andelar av företaget. Just detta hände med kryssfanerskooperativ i Nordvästra USA där nya anställda inte blev delägare och måste nöja sig med underordnad status och lägre löner. Ekonomisk demokrati tenderar i detta fall att underminera sig själv och förvandlas till något slags oligarki.

Kooperativt ägande. Denna form innebär att rätten att bli ”medborgare” i företaget inte bestäms av ägandet utan av själva medlemskapet. Det är just denna variant Dahl pläderar för med hänvisning till att det motsvarar den praktik medborgarna utövar när de deltar i politiskt styre av staten. Om kooperativets medlem går i pension eller bestämmer att lämna företaget behöver han inte sälja sin andel till någon annan utan erhåller bara de tillgångar han har rätt till. Summan avgörs av företagets ekonomiska utfall (vinster/förluster) under hans anställningstid.

Statligt ägande. Under dessa förhållanden antar man att en demokratisk stat nationaliserar företag för att senare genomföra någon form av företagsdemokrati. Denna traditionellt socialistiska lösning verkar vara lätt att förverkliga men ska undvikas, för

---

¹ Wigforss, E. (1970). *Industriell demokrati*. Stockholm, s. 123.

praktiken visar att det sällan handlar om demokrati inom statligt ägda företag. Även om regeringen är beredd att driva denna fråga, riskerar företagsdemokrati att förbli en skrivbordsprodukt under byråkratins herravälde.

Socialt ägande. Det före detta Jugoslaviens experiment med självstyrande socialism liksom Meidners löntagarfonder tillhör denna grupp. Det är inte staten utan allmänheten som äger företag. Men en sådan definition kan enligt Dahl social egendom bli av symbolisk karaktär medan den grupp/institution som kontrollerar denna egendom tar nyckelposition inom en sådan typ av ekonomi. Denna roll kan spelas av tekniska experter, företagsledare och naturligtvis av statliga myndigheter.¹

I den bild av ekonomisk demokrati Dahl skisserar ser man ett antal självstyrande kooperativa företag vars verksamhet först och främst borde kontrolleras av marknaden och delvis av de lagar och skatter den demokratiska staten bestämmer att genomföra. Även om inre förhållanden skulle ändras dramatiskt på väg mot ett demokratiskt beslutsfattande, betyder detta att huvudsyftet med verksamheten av sådana företag skulle förbli detsamma som under kapitalistisk marknadsekonomi, nämligen att göra vinster. Inte heller skulle det eliminera ojämlikheter både inom företag (man kan aldrig veta i förhand vilka beslut de anställda kan fatta angående resursfördelning) och särskilt mellan enskilda företag vars tillgångar skulle bero helt och hållet på deras vinster. Dahl antar dock att samhället under ekonomiskt självstyre skulle tendera att leda till större jämlikhet än det råder idag.² Och när han behandlar frågan om hur detta nya system kan kallas, svarar han att det kan betraktas som både kapitalism och socialism eller varken kapitalism eller socialism. I Dahls koncept ersätter man enbart själva ägaren mot kollektivet av löntagare men i övrigt förblir den ekonomiska strukturen detsamma.

Jämfört med Dahl urskilde Wigforss ekonomisk och industriell demokrati. Han påpekade ändå själv att det fanns en viss oklarhet mellan dem. Den senare ingår i den förra och innebär självstyre eller medbestämmande som de anställda kan utöva inom sina företag. Ekonomisk demokrati som ett övergripande begrepp omfattar alltså följande termer: socialisering, planhushållning och industriell demokrati.³ Demokratiseringen av ekonomi inom dessa tre områden ska genomföras steg efter steg och samtidigt. Detta betyder naturligtvis inte att man helt och hållet kan undvika målkonflikter. Därför är det nödvändigt

---

¹ Ibid, p. 140-148.

² Ibid, p. 104-107.

³ Wigforss, E. *Ekonomisk demokrati*, s. 23.

att överväga noggrant varje steg, varje reform och förutse deras konsekvenser. Av detta skäl förutsätter liknande demokratisering inte färdiga recept. Det innebär idén eller huvudlinjen som man ska följa för att genomdriva konkret arbete.

Wigforss framhöll att ekonomisk demokrati ska uppfattas som en process, vilken kan delas upp i två linjer – uppifrån och nedifrån. Den förra innebär att en demokratisk stat ökar sina befogenheter över det ekonomiska livet, medan den andra demokratiseringen går genom utvidgade rättigheter för de anställda på sina arbetsplatser. De två riktningarna kan komplettera varandra. Arbetarnas ökade inflytande inom statsmakten ska betraktas som ett medel att förstärka deras inflytande inom företagen.¹

Hur ansåg Wigforss att en sådan ekonomi med självstyrande samhällföretag skulle utformas? Han är ganska försiktig i detta avseende och strävar inte efter att påstå något konkret. Ändå ges en sådan bild i ett av hans verk. Wigforss intresserade sig för framför allt storföretag, för han var övertygad om att de skulle förbli det bärande elementet i näringslivet. Och just inom storföretag betraktades demokratiseringsfrågan som mest akut.

En del av ekonomisk verksamhet skulle vara under direkt kontroll av samhället. Och trots att Wigforss var ännu mer försiktig i detta avseende och undvek ordet ”förstatligande” handlar det just om denna åtgärd. Affärsbanker och försäkringsinrättningar liksom malmbrytningen för export och de stora på skogsprodukter vilande industrier tillhör denna grupp. Man ska naturligtvis undvika byråkratiseringen. Vidare läser vi:

”Om utvidgningen av den direkt socialiserade sektorn sålunda antages kunna starkt begränsas, sker det under förutsättning att storföretagen i övrigt får en väsentligt ändrad struktur. Den utveckling till ökat inflytande för de anställda, vari företagsnämnderna utgör första steget, antages ha lett till att företagen blivit en form för demokratisk samverkan mellan alla i arbetet deltagande. Vilken roll utanförstående kapitalägare skulle spela, blir beroende av det ansvar de i företaget verkamma vore villiga att påtaga sig. Om de och deras organisationer tar detta ansvar fullt ut, kan lånat kapital mot fix ränta ingå i finansieringen, men företaget blir en form för kollektiv äganderätt, där enskilda har sin rätt som deltagare i det gemensamma arbetet, men inte som privata ägare till någon del av tillgångarna. Skulle de arbetande inom företagen tveka inför ett så odelat

---

¹ Ibid., s. 45.

ansvar, finns möjligheten att låta den utanförstående tillhandahålla kapital med rätt att också öva inflytande på förvaltningen”.¹

Vilken roll ska samhället spela när de viktigaste beslut fattas inom storföretagen? Svaret är att delta, och delta framförallt i investeringen, men också i vinstfördelningen. Framgångarna av varje företag i dess helhet och prestationen av varje löntagare i synnerhet ska givetvis leda till ökande inkomster, men en avsevärd höjning av levnadsstandarden ska bero på hela näringslivets förbättring. Wigforss avstod alltså från iden om självstyrande företag, oberoende av varandra och samhället. Företag som skulle segla i ekonomin liksom båtar med besättningar som bestämmer att ta kurs precis åt det håll de vill segla, må det vara genom demokratisk omröstning.

På vilket sätt kan nutidens kapitalism förvandlas till gemenskapen av kooperativa självstyrande företag? Detta är den svagaste punkten i Wigforss resonemang. Dels trodde han att denna process redan hade börjat. Delvis han hade rätt. Dels kunde denna omvandling bedömas som evig, utan något bestämt resultat, för perfektionen känner inte några gränser, och det har inte heller utveckling av socialism och demokrati. Han ansåg i alla fall att fackföreningarna skulle spela en viktig, om inte avgörande roll. Själva uppkomsten av den starka fackföreningsrörelsen var första steget på väg mot ekonomisk demokrati.

Problemet av ekonomisk demokrati kan ses inom bredare filosofiska konstruktioner som Wigforss utvecklade. Frågan om provisoriska utopier ska uppmärksammas här. Wigforss förnekade inte utopiernas nödvändighet. Hur kan en praktiserande politiker annars hitta lösningen inom världens motsägelser? Wigforss börjar sin överläggning med Marx. Som bekant, förutsatte den klassiska marxismen att samhällsmotsättningar oundvikligt skulle leda till det socialistiska samhällets framväxt. Idéerna var av underordnad betydelse, för framtiden bestämdes inte av dem. Själva uppkomsten är betingad av produktionsförhållandena. Idéernas betydelse inom klasskampen förnekades inte av Marx, men deras framgång berodde enbart på hur de skulle sammanfalla med ”i sista hand avgörande” konkreta omständigheter. Wigforss delade inte samma mening, men förnekade inte nödvändigheten av liknande övertygelse. Historien har tilläckligt många exempel på att övertygelsen om att man befinner sig på frammarsch, att man tillhör den segrande sidan gav den politiska rörelsen den energi som

---

¹ Wigforss, E. Socialism i vår tid, s. 118-119.

verkligen ledde till framgång. Utopins utformning¹ kan bli kanske (Wigforss förbehåll) oundgängliga element i det historiska förloppet.

Wigforss uppfattning om utopier uttryckte han på följande sätt:

”För att fylla sin uppgift behöver framtidsbilderna alltså vara någorlunda konkret utformade. Med denna utformning kan inte vara definitiv. Planerna och önskemålen står i värdeskala, inom vilken vägningar och avgöranden inte kan ske i abstrakto eller en gång för alla utan måste bli beroende av de särskilda omständigheterna. Överhuvudtaget kan det mellan linjerna bort från det givna råda inte bara överenskommelse utan också spänning. Hur en sådan skall lösas eller en sammanjämkning komma till stånd, kan svårligen diskuteras utan att man gör konkreta antaganden om olika förhållanden i framtiden. Och fastän dessa antaganden givetvis bygger på vad som med tillgänglig kännedom om fakta synes mest sannolikt, blir ju till sist avgörande hur det kommande i verkligheten gestaltar sig. Och det är beredskapen att ta hänsyn till denna verklighet som ger framtidsbilderna deras provisoriska karaktär”.²

Frågan om relationen mellan utopier och moraliska värderingar är också viktig. Medan ekonomi påverkas av oförutsedda förändringar, baseras på vetenskap och teknik och beror därmed på minst förutsebara i den mänskliga världen – ”intelligensens skapelser”, förblir sådana element som kultur och värderingar relativt trögrörliga. Och olika värderingar resulterar i tillkomsten av olika utopier, vore det konservativa, liberala eller socialistiska. Hur kan jämlikhetens nödvändighet bekräftas? Rationaliteten enligt Wigforss tenderar att behandla människor lika.³ Men ännu större stöd för detta kan man få från andra källor, inte minst religiösa. ”Behovet av omedelbar mänsklig gemenskap står här som en motvikt till rationalismen.” Men är moralen relativ? Borde man egentligen inte relativisera moral? Svaret Wigforss ger är snarare negativt än positivt:

---

¹ Wigforss, E. (1980). Om provisoriska utopier. *Skrifter i urval*. Band 1, s. 280-285.

² Ibid., s. 291.

³ Detta påstående är visserligen fel. För man kan föra fram hur många rationella argument som helst både för och emot jämlikheten.

”Den som gör upp utopier kan inte vara relativist i den betydelsen, att han anser alla värderingar är lika goda”.¹

Sambandet mellan socialism och ekonomisk demokrati i Wigforss koncept representerar ett ideal som ska eftersträvas, en provisorisk utopi. Det ständiga provisoriet förvandlar dem till eviga utopier. Människan kommer att ständigt närma sig deras förverkligande, men kommer aldrig att se dem i deras fulla kraft. Under sådana förhållanden blir socialismens förverkligande av en obegränsad och ändlös karaktär. Detta moment påminner oss om att socialreformismen tog avstånd från den klassiska revolutionära marxismen, och liberalismens påverkan är svårt att överdriva. Men de visioner av ekonomisk demokrati som Wigforss och Dahl presenterade belyser skillnaden mellan socialdemokratien och liberalismen som idétraditioner. Dahl resonerade kring utvidgningen av människans individuella frihet som ekonomisk demokrati skulle kunna medföra. För Wigforss blev det solidariteten mellan individer och löntagarkollektiv som kunde bli drivkraften bakom ekonomisk demokrati och skulle styra processens utformning i framtiden.

---

¹ Ibid., s. 305.